

Ľubica Voľanská a Adam Wiesner (eds.) – *Nové prístupy v etnológii a sociálnej antropológii na Slovensku (2019)*

Lujza Mária Kovalčíková

*Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta*

*Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
kovalcikova1@ucm.sk*

K NIHA s názvom *Nové prístupy v etnológii a sociálnej antropológii na Slovensku* už bola zrecenzovaná v roku 2020 významnou osobnosťou slovenského etnologického akademického sveta PhDr. Katarínou Popelkovou, CSc. Touto recenziou by som chcela nadviazať na recenziu Popelkovej a ponúknuť uhol pohľadu začínajúcej etnologičky. Popelková v úvode svojej odbornej recenzie zhrnula problematiku multidisciplinárneho vývoja etnológie na Slovensku, jej veľkého množstva prienikov a viacerých vývinových prúdov, ktoré môžeme aktuálne sledovať na vedeckom poli. Tento vývoj bol podmienený diskusiami, ktoré prebiehali v 20. storočí na poli európskej etnológie a slovenskej etnológie, ktorá nadväzovala na slovenský národopis. Diskusie, ktoré v priebehu 20. storočia formovali slovenskú, ale aj európsku etnológiu a antropológiu, pokračujú do súčasnosti, vytvárajúc samostatné smery a školy.¹

Hoci tradičná etnografia, antropológia a etnológia sú zrejmy zdrojmi inšpirácie a modelov pri výskume novodobých fenoménov. Barbara Czarniawska, ktorá sa zaoberala výskumom organizácií, píše, že existuje niekoľko dôvodov, prečo by nemali postmoderné antropologické prístupy napodobňovať tradičné metódy a postupy krok za krokom. Niektoré z dôvodov sformulovali už samotní tradiční antropológovia vo vlne sebakritiky, ako napríklad novozélandský antropológ Raymond

Firth, ktorý upozorňoval na problém statického prístupu tradičného výskumu kultúr.² Podľa brazílskeho sociológa a antropológa Renáta Ortiza súčasný vedecký prístup nemôže mať základ iba v jednej alebo vo dvoch vedeckých disciplínach, ale v niekoľkých, vzájomne sa dopĺňajúcich. Aby náš pohľad na dianie bol čo najširší a najkompletnejší, je potrebné nahliadať na skúmané fenomény z multidisciplinárneho uhla.³

Jadro publikácie *Nové prístupy v etnológii a sociálnej antropológii na Slovensku* je obsahovo rozdelené do troch hlavných kapitol, v rámci ktorých tri vedecké osobnosti predstavujú svoje príspevky formou vedeckých esejí: „Experiment v antropológii“ (Vladimír Bahna), „Organizačná antropológia ako metóda pri výskume nehmotného kultúrneho dedičstva?“ (Ľubica Voľanská) a „Od psaní o sobe ke spolupráci: Reflexivní psaní a spolupracující přístup v terapii a (auto)etnografii“ (Adam Wiesner).

Samotný názov knižnej publikácie napovedá, že dielo je akousi sondou do nových prístupov v etnológii, sociálnej antropológii a príbuzných sociálnych vedách na slovenskej – a dovoľím si tvrdiť – aj českej scéne. Ako autori sami píšú, kniha je určená nielen pre etnologov, antropológov, ale aj vedcov z ostatných sociálnych odborov, ktorých záujmom je rozšíriť si pole poznatkov o inovatívne a výskumné prístupy v súčasnom vedeckom bádani. V esejí „Experiment v antropológii“ Vladimír Bahna pojednáva o metóde experimentu a jej využití v antropologickom výskume, pričom túto metódu v kontexte publikácie chápe ako klasickú, deduktívnu, explanatívnu, postavenú na hypotézach, ktoré sú vopred stanovené a odôvodnené. Inovativnosť experimentu zdôrazňuje predovšetkým v kontexte jeho využitia v disciplínach, v ktorých dominujú interpretačné, induktívne metódy, a naznačuje tak potenciál využitia experimentu v etnológii a antropológii. Cieľom príspevku je zdôrazniť potreby orientácie v experimentálnych metódach,

² Barbara Czarniawska. 2017. „Organization Studies as Symmetrical Ethnology.“ *Journal of Organizational Ethnography* 6 (1): 2–10, 5.

³ Valéria Svobodová a Marián Honaizer. 2009. „Interdisciplinárny prístup v skúmaní kultúrnych aspektov v medzinárodnom marketingu.“ *Ekonomía a podnikanie* 1/2009: 64–76.

¹ Katarína Popelková. 2020. „Nové prístupy v etnológii a sociálnej antropológii na Slovensku.“ Recenzie. *Slovenský národopis* 68 (1): 99–103, 99.

vysvetliť základy experimentálneho výskumu a inšpirovať k jeho budúcej aplikácii v antropologickom a etnologickom výskume. Napriek tomu, že experiment nie je frekventovanou výskumnou metódou v antropológii, môže slúžiť na overenie výsledkov výskumu, dopĺňať etnografický výskum, alebo naopak etnografický výskum môže slúžiť ako podklad na experiment. Bahna rúca akúsi často prezentovanú vidinu vedných odborov ako samostatných a silno dogmatických svetov, v ktorých nie je možné, aby dochádzalo k difúzii poznatkov, metód a paradigiem. Zastáva názor, že jednotlivé poznatky majú byť práve naopak vzájomne preložiteľné, porovnávané, testované, konfrontované, a kritizuje metodologický redukcionizmus v sociálnych vedách. Okrem teórie uvádza aj príklady, v ktorých by sa dala metóda experimentu aplikovať v súvislosti s antropologickým výskumom. Poukazuje na dva najhlavnejšie problémy týkajúce sa sociálnych vied a antropológie, ktorými sú replikačná kríza a problém WEIRD. V závere eseje formuluje myšlienku, že na to, aby mohli vedné disciplíny v budúcnosti spolupracovať a dopracovať sa k výsledkom, ktoré sú obsahovo zmysluplné, je potrebná interdisciplinárna a vzájomná interdisciplinárna preložiteľnosť výskumov.

Všetky nové témy a prístupy v slovenskej a českej etnológii súvisia s novými javmi, ktoré sa objavujú v spoločnosti v dôsledku postsocialistickej transformácie, európskej integrácie a globalizácie; tradičná etnológia sa viac priblížila k sociálnej antropológii a k výskumu rovnakých oblastí ako sociológia. Môže sa zdať, že súčasný etnologický výskum na Slovensku zanedbáva témy, ktoré boli populárne pred rokom 1989, akými boli napríklad štúdium rozvoja regionálnych a miestnych kultúr a ich zmien. V súčasnosti môžeme na vidieku stále nájsť veľké množstvo živých fenoménov kultúrneho dedičstva, akými sú remeslá, rodinné rituály, každoročné rituály, folklór, ktoré môžu byť podnetom na výskum. V dôsledku vplyvov globalizácie, rastúceho medzinárodného tlaku organizácie UNESCO a dohovoru o ochrane a podpore rozmanitosti kultúrnych prejavov z roku 2005 môžeme zaznamenať rastúci záujem výskumov v oblastiach hmotného aj nehmotného kultúrneho dedičstva, ktorý prináša

nové zaujímavé témy na poli slovenskej a českej etnológie.⁴

Výskumom nehmotného kultúrneho dedičstva sa v druhej kapitole recenzovanej publikácie zaoberá Ľubica Voľanská, ktorej štúdia nesie názov „Organizačná antropológia ako metóda pri výskume nehmotného kultúrneho dedičstva?“. Na začiatok treba podotknúť, že sama autorka svoj výskum v tejto oblasti vníma ako príspevok k diskusii o charaktere nazerania na tradičnú ľudovú kultúru na Slovensku a snahu rozšíriť jej chápanie v súvislosti s moderným obsahom termínu nehmotné kultúrne dedičstvo. Podnetom jej výskumu bola diskusia zasadnutia Odbornej komisie pre posudzovanie návrhov na zápis chovu lipicanov v Topoľčiankach do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska a do Zoznamu ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva na Slovensku, ktorá prebehla na jar v roku 2017, pričom sama autorka je členkou spomínanej odbornej komisie.

Voľanská si v texte pokladá zásadnú otázku a tá znie, či sa dá považovať chov lipicanov prenášaný zo staršej generácie na mladšiu za súčasť tradičných vedomostí a súčasť nehmotného kultúrneho dedičstva? Autorka používa pri výskume tejto problematiky klasický etnologický výskum prepojený s prístupmi antropológie organizácií, pričom sa zameriava na jednotlivé vzťahy medzi aktérmi organizácie a fakt, že vzájomné vzťahy medzi aktérmi sú dôležité pre prenos kultúrneho fenoménu chovu koní. Poukazuje na dve základné výzvy súvisiace so zaradením chovu lipicanov do nehmotného kultúrneho dedičstva v súvislosti s lokálnymi, národnými tradíciami a vedeckého i spoločenského diskurzu. Analyzuje žrebčín ako priestor, v ktorom prebieha už niekoľko generácií medzigeneračná transmisia tradície a kultúry chovu koní plemena lipican, a definuje svoj vzťah k respondentom vo výskume, pričom ich v kontexte antropológie organizácií označuje ako partnerov. Definuje praktiky, ktoré robia chov tohto plemena špecifickými, poukazuje na neprerušenu kontinuitu

⁴ Alexandra Biťušiková. „Ethnology and Socio-Cultural Anthropology in Slovakia: State-of-the-Arts“, 92–102, 97–98. Videné 1. decembra 2021. <https://www.coursehero.com/file/98570251/Ethnology-and-Socio-Cultural-Antropologypdf/>.

tradovania znalostí v žrebčine najmä ústnou formou z takmer nezmenenou podstatou a popisuje špecifickú kultúru zamestnancov žrebčina, ktorá je svojou sieťou slávností a spoločensko-kultúrnych podujatí súčasťou kultúrneho dedičstva nielen žrebčina, ale aj širšej lokality, teda obce Topoľčianky. Na základe výskumu navrhuje širšie poňatie prvku chovu plemena lipican ako súčasti nehmotného kultúrneho dedičstva.

Tretia kapitola predstavuje esej od Adama Wiesnera „Od psaní o sobě ke spolupráci: Reflexivní psaní a spolupracující přístup v terapii a (auto)etnografii“. Cieľom eseje je priblížiť iné alternatívne možnosti písania v rámci sociálnych vied, konkrétne autoetnografiu a s ňou spojené reflexívne písanie. Autor však zdôrazňuje, že jeho zámerom nie je kritika realistického typu akademického písania a jeho dôraz na analýzu empirických dát. Pomocou autoetnografie výskumníci popisujú a analyzujú svoju vlastnú zažitú skúsenosť, ktorou môže byť napríklad skúsenosť spojená s intenzívnym telesným prežitkom alebo, ako je to v prípade Wiesnera, genderová transmisia; pomocou reflexívneho písania sa tak snažia porozumieť zažitým sociálnym a kultúrnym fenoménom. Ako píše v recenzii Popelková, autoetnografia je v súčasnosti veľmi kritizovaná, ale na druhej strane aj atraktívnou metódou v etnológii a antropológii.⁵

Wiesner v eseji stavia do popredia narastajúcu popularitu a záujem o autoetnografiu a žáner reflexívneho písania, ktoré môžeme pozorovať v posledných rokoch na poli sociálnych vied už aj v česko-slovenskom prostredí; napriek tomu však pripomína, že spomínané metódy sú v našom prostredí stále vnímané nepopulárne a môže byť považované za experimentálne alebo inovatívne. Wiesner žáner reflexívneho písania v eseji približuje prostredníctvom kreatívneho analytického procesu CAP (Creative Analytical Processes), ktorý je postmoderným prístupom kvalitatívneho výskumu, spája v sebe kreatívny a zároveň analytický proces a tým umožňuje v rámci praxe písania vzniku nových významov a foriem. Autor porovnáva určité paralely prístupu CAP v etnografii a v terapii a tieto dve odlišné oblasti prepája na základe spoločných

prienikov a vzájomných podobností; zastáva názor, že postmoderné terapeutické smery a postmoderné myslenie sociálnych smerov majú rovnaký základ. Ponúka nový uhol pohľadu na autoetnografiu, v ktorom je písanie metóda, prostredníctvom ktorej môže výskumník porozumieť skúmanej téme, ale aj sám sebe, a písanie môže mať na autora až terapeutický účinok. Autor v eseji otvára problematiku toho, ako písať eticky s vedomím vlastných hraníc, pričom poukazuje na riziká, negatíva, ale aj výhody a pozitíva autoetnografického písania, pričom vychádza z vlastných skúseností. Rovnako ako Voľanská, tak aj Wiesner popisuje respondentov ako partnerov a spolupracovníkov vo výskume; aplikuje tak takzvaný spolupracujúci prístup, ktorý spočíva v tom, že zapája jednu zo svojich výskumných partneriek do výskumu a dáva jej priestor pre participáciu.

Autori v rámci publikácie ponúkajú možnosť nazerania na skúmané fenomény prostredníctvom nových inovatívnych prístupov, pričom sa k skúmaným fenoménom, zvoleným výskumným metódam a prístupom stavajú kriticky, neglorifikujú ich, ale poukazujú na ich výhody a možnosti, ktoré otvárajú. Okrem predstavenia viacerých variácií optiky, autori v jednotlivých esejach apelujú na multidisciplinárny vedecký prístup medzi jednotlivými sociálnymi vedami, v ktorom vidia budúcnosť etnológie a sociálnej antropológie.

Lubica Voľanská a Adam Wiesner (eds.). 2019. *Nové prístupy v etnológii a sociálnej antropológii na Slovensku*. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV a VEDA.

⁵ Popelková 2020, 102.